

УДК 631.338.42:330.34

Т. І. Олійник,

О. О. Олійник

АГРОІНТЕГРАЦІЯ — ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація: У статті висвітлено напрям становлення і розвитку інтеграційних процесів у сільському господарстві як запорука фінансової стабілізації і зростання виробничого потенціалу виробників сільськогосподарської продукції та обумовлено соціально-економічний ефект утворення агроінтегрованих підприємств.

Ключові слова: агроінтеграція, сільське господарство, аграрний бізнес, агрохолдинг, державна підтримка, ефективність.

Summary. In the article the direction of the formation and development of integration processes in agriculture as a guarantee of financial stability and growth of productive capacity of agricultural producers and due to the socio-economic impact formation agricultural integration enterprises.

Key words: agricultural integration, agriculture, agricultural business, agricultural holding, government support, efficiency.

Постановка проблеми. Ринковий поступ національної економіки зруйнував інтеграційно-економічні зв'язки в аграрно-промисловому комплексі країни, які базувалися перш за все на управлінсько-адміністративних засадах із фіксованим державним ціноутворенням, за якими переробні підприємства мали монопольне становище, а сільськогосподарські були відмежовані від кінцевих фінансових результатів з виготовлення і реалізації готового продукту до споживання. Сама побудова цінового механізму виробничих відносин між переробниками сільськогосподарської сировини і її

виробниками з мізерністю державних дотацій не повною мірою враховувала витрати виробництва, спонукаючи останніх до згасання виробничої активності та поглиблення кризових явищ в аграрному секторі економіки країни.

У цьому ракурсі постає потреба активізації інтеграційного курсу сільськогосподарської галузі, що є одним із важливих факторів підвищення її ефективності. Об'єднання сумісної діяльності в рамках агропромислової інтеграції необхідне для забезпечення розширеного відтворення щодо подолання депресивного стану сільськогосподар-

© Т. І. Олійник, О. О. Олійник, 2015

ського виробництва і виведення на якісно новий рівень функціонування сільгоспвиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоплановість проблеми агропромислової інтеграції займала і займає провідне місце у дослідженнях. Надзвичайно широке коло економістів-аграрників присвятили свої суто теоретичні і практичні розробки цьому напрямку, що стало вагомим надбанням вітчизняної науки та збагатило арсенал економічної думки. Серед основних авторських фундаментальних робіт з дослідження агропромислової інтеграції необхідно виокремити праці П. П. Борщевського, А. В. Жаринова, О. В. Крисального, М. Ю. Коденської, І. І. Лукинова, М. Й. Малика, В. Я. Месель-Веселяка, О. М. Онищенко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. К. Терещенка та ін.

Дослідниками визначені об'єктивні умови становлення інтеграційних процесів у агропромисловому комплексі, сформульована їх сутність, ієрархічна вертикаль, закономірна результативність на основі цінового паритету та багатогалузевості структурного функціонування.

Однак незважаючи на різноманіття наукових досліджень, дискусійним залишається питання з виявлення впливу інтенсивності інтеграційних процесів на стабілізацію і розвиток сільського господарства в системі АПК.

Метою дослідження є визначення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі агропромислової інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, коли аграрний сектор економіки переходить у стадію, близьку за своїм характером рівню спеціалізації й концентрації до індустріальної галузі, являє собою суспільно-економічний процес, втіленням якого є агропромислова інтеграція — складна і багатогранна економічна категорія. Така категоріальна сутність являє собою об'єктивний економічний процес, який ґрунтується на розподілі і кооперації суспільної праці, де, з одного боку відбувається подрібнення виробництва сільськогосподарського продукту на окремі спеціалізовані галузі, з другого — забезпечення ефективної діяльності обособлених промислових і аграрних підприємств шляхом їх об'єднання.

Історичні підвалини агропромислової інтеграції закладені ще за часів переходу від мануфактурної до машинної стадії виробництва в результаті відокремлення сільськогосподарської праці від різних технологічних операцій. Прикладом тому є розвиток кооперативного руху (початок ХХ ст.) з переробки молочної продукції як своєрідне започаткування агроінтеграційних зв'язків.

Особлива увага розвитку агроінтеграційних зв'язків приділялась і на пострадянському просторі з активізацією цього напрямку. Відродження

агропромислового виробництва і агропромислового комплексу реалізувалося шляхом утворення інтегрованих структур, серед яких в Україні станом на кінець 1980 року налічувалось близько 311 агропромислових формувань, у тому числі 51 агропромислове і 6 науково-виробничих об'єднань із широким розповсюдженням виробництва яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, кормів, цукру, а також створення виробничо-аграрних об'єднань ефірно-масляної промисловості та міжгосподарських комбікормових підприємств [1].

Становлення незалежності України з вектором ринкового способу господарювання, а згодом і аграрна реформа принципово змінили значення держави як гаранта відтворювальних процесів у сільському господарстві. Нові економічні умови спонукали відновлення агропромислової інтеграції, але не за принципом «зверху» — адміністративного впливу, а за домінуванням принципу «знизу» — об'єктивної необхідності агропромислового виробництва на основі економічної доцільності і отримання економічних стимулів з передбаченням притоку інвестиційних ресурсів та зниження витрат виробництва, де основними організаційно-економічними передумовами агроінтеграції виступають:

- доцільність участі партнерів аграрного бізнесу;
- пріоритетність суспільних інтересів інтегратора над приватними;
- виокремлення базових, ведучих суб'єктів і ланок інтеграції в системі взаємодіючих елементів;
- досягнення загальних цілей інтегрованої структури на основі обов'язковості технологічних зв'язків;
- державна підтримка агропромислових формувань.

Специфіка сучасних агропромислових формувань полягає в тому, що у їх прямому та опосередкованому об'єднанні інтегрується як аграрний, так і промисловий капітал [2, с. 34]. Тому розвиток інтеграційних процесів йде за такими двома головними напрямками, як партнерське співробітництво на основі договірних відносин з об'єднанням капіталів і праці окремих суб'єктів господарювання та рівня об'єднаності власності чи капіталу учасників-партнерів зі ступенем обмеженої економічної або юридичної самостійності (табл. 1).

Традиційно основними формами інтегрованих об'єднань є асоціації, агрохолдинги та фінансово-промислові групи. Саме вибір і реалізація форм створення агроформувань впливає на ієрархічну побудову їх управління з відпрацюванням економічного механізму господарювання та взаємовідносин між партнерами по інтегрованому агробізнесу. Вибір форми залежить від змістов-

Форми реалізації агроінтеграційних процесів

Критерій систематизації	Економічні та договірні відношення	
	Ступінь економічної самостійності:	Ступінь юридичної самостійності:
Рівень об'єднання власності:		
повне	втрата економічної самостійності	втрата юридичної самостійності
часткове	втрата контролю над частиною власності	юридична незалежність

ності агропромислової взаємодії та обумовленої цілі створення об'єднання. Це підкреслює ефект утворення тих чи інших форм об'єднань, оскільки вони можуть забезпечити максимальне використання факторного впливу на ефективність сільськогосподарського виробництва. Крім того, виробнича складова надає імпульс і соціально-економічному розвитку сільським територіям, знижуючи безробіття і міграцію населення, та покращує побут селян.

В умовах тієї чи іншої області України пріоритетними інтегрованими формуваннями можуть бути аграрні об'єднання на базі великих підприємств, які здійснюють зберігання і переробку сільськогосподарської сировини на основі добровільного приєднання до них малого і середнього агробізнесу або на правах дольової їх участі в розподілу доходу. А також міжрегіональні інтегровані об'єднання у форматі асоціації, створені шляхом злиття майна і фінансових ресурсів держави і приватних структур, що дозволить стати стійкими партнерами АПК з виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, подолавши нераціональність нинішніх посередників, і в той же час виступити потенційно великим ринком збуту. До останніх можна віднести діяльність суб'єктів господарювання в олійножировому підкомплексі, відношення яких вибудовуються на синдикативній основі, а економічним обґрунтуванням цьому є гарантованість цін на сировину і сукупний рівень рентабельності за основними сферами підкомплексу.

Загалом основна ціль створення інтегрованих агроформувань — забезпечення росту конкурентоспроможності виробленої продукції, санація ресурсного потенціалу товаровиробників, зниження рівня соціальної напруги на селі. І як показує статистика [3], в тих областях України, де рівень розвитку агроінтеграції, переважно у формі холдингу, незначний, показники ефективності сільськогосподарського виробництва низькі. Це пояснюється тим, що розподіл доходів у агропромислових формуваннях холдингового типу будуються на виявленні індивідуального вкладу усіх його підприємств-учасників. При цьому такий вклад визначається на основі ресурсоємності, тобто на стадіях сільськогосподарського виробництва виробничі ресурси приводяться до вартісної їх оцінки. Крім цього, ефективність діяльності

агрохолдингів залежить і від системи взаємовідносин між структурними підрозділами і головним підприємством як дієвий важіль управління виробничими процесами.

Єдиною невирішеною проблемою функціонування агрохолдингу є протиріччя інтересів сільгоспвиробників і споживачів кінцевої продукції. На сьогодні агрохолдинги виступають «буфером» з приймання на себе негативних наслідків двоїстої політики місцевого державного адміністрування щодо стримування цін на продукти споживання. Це потребує удосконалення як регіональних економічних відносин, так і відносин всередині окремо взятих агрохолдингів, де важливою їх частиною є «...система взаєморозрахунків за отриману сировину, її переробку і реалізацію готової продукції, основу якої складає механізм ціноутворення» [4, с. 45].

На нашу думку, такий механізм повинен діяти за принципом еквівалентного обміну між підприємствами-учасниками із дотриманням цінового збалансування, що призведе до його раціональної побудови і використання. А саме: по-перше, намагання усіх учасників до подальшого поглиблення інтеграції і створення ефективної системи виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробки та реалізації; по-друге, отримання об'єктивно розрахованої долі виробленого доходу кожним учасником інтегрованої системи на основі пропорційності вкладених затрат праці, матеріальних і грошових ресурсів. При цьому діючий економічний механізм повинен сприяти зниженню витрат виробництва за рахунок скорочення посередницьких обороток, пошуку більш вигідних каналів збуту виробленої продукції та джерел матеріально-технічного забезпечення.

Характерною рисою формування і розвитку агроінтегрованих структур є державне регулювання, що являє собою складну взаємопов'язану і взаємообумовлену систему правових, організаційно-економічних та адміністративних заходів. Такий напрям повинен носити програмно-цільовий характер, включати в себе необхідні ресурси, механізм реалізації поставленої цілі і апарат управління, який забезпечить стійкі й зворотні зв'язки держави з виробниками і споживачами кінцевої продукції. Реалізація цього напрямку досягається шляхом створення підприємствам АПК необхід-

них умов для виробництва сільськогосподарської продукції потрібного обсягу і асортименту у відповідності з її попитом та одночасним захистом інтересів споживачів. І однією із схем такого взаємовигідного співробітництва є стратегічне партнерство за принципом договірних і керуємих вертикально-маркетингових систем. Це дозволить сільськогосподарським товаровиробникам укладати контракти на поставку своєї продукції, а переробним підприємствам — отримувати гарантії отримання сировини необхідної кількості і якості.

Проте стихійність ринкових відношень вносить свої корективи, що потребує адекватної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств державними важелями впливу (пільгове кредитування, дотації, реструктуризація кредиторської заборгованості та ін.) як необхідний і системний підхід до розробки й реалізації комплексу заходів організаційно-економічного характеру на усіх територіальних рівнях країни щодо підвищення ефективності і забезпечення стійкості товаровиробників та їх протистояння виникненню економічної рецесії, а деякою мірою і політичній кризі.

З точки зору ефективності інтеграції агроформувань у виді тісних взаємовідносин між її учасниками, її необхідно визначати, виходячи із загальної стратегії контрагентів, що дозволить зберегти незалежність і прибутковість діяльності. У цьому разі критерій ефективності набуває свого визначення у досягненні рентабельності виробництва, раціональному використанні наявного ресурсного потенціалу, забезпеченні матеріальної і соціальної складової працівників, досягненні фінансової стійкості підприємства. Це забезпечить зростання обсягу сільськогосподарської продукції і дає можливість реалізувати намічені регіональні проекти соціально-економічного розвитку сільських територій як стратегічну ціль створення агроінтеграційного руху в системі АПК.

Таким чином, найбільш дієвим ринковим способом досягнення найбільшого ефекту функціонування агроінтегрованих підприємств є раціональне використання корпоративних форм на основі прямих господарських зв'язків. Тих зв'язків, які раніше були втрачені і набувають свого значення за нових умов ринкового способу

господарювання, підвищуючи фінансову і виробничу дієздатність сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Формування і розвиток агроінтегрованих структур є одним із важливих факторів підвищення ефективності сільського господарства в країні. Активізація агроінтеграційних процесів обумовлена як потребою самих товаровиробників з їх прагненням до об'єднання сумісної діяльності з метою зниження сукупних витрат і залучення інвестицій для забезпечення розширеного виробництва, так і державними заходами стимулювання у створенні агроінтеграції щодо подолання депресивного стану сільськогосподарського виробництва.

Агроінтеграція сприяє швидкій адаптації до умов ринкової економіки, посилює зацікавленість усіх суб'єктів інтеграції до підвищення ефективності виробничих процесів. Це надає можливість вирішити низку питань з економічної доцільності й удосконалення механізму взаємодії суб'єктів господарювання щодо взаємовигідного співробітництва в рамках інтеграційних відносин у умовах багатокладної економіки.

Література

1. Третяк Н. М. Стратегічні засади розвитку агропромислових формувань України [Електронний ресурс] / Н. М. Третяк. — Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4508/1/Tretyak_PP_Article_2003_T7.pdf.
2. Данкевич А. Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : [монографія] / А. Є. Данкевич. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 350 с.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарств в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : ст. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Коденська М. Ю. Формування організаційно-економічного механізму функціонування вітчизняних агрохолдингів / М. Ю. Коденська // Агросвіт : науково-практичний журнал РВПС України НАН України. — 2009. — № 2. — С. 44–48.